

Grażyna Aondo-Akaa
Monika Masłowska
Katarzyna Pająk
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie

**„WAŻNE, ŻEBY SIĘ DOBRZE ŻYŁO”.
MŁODZIEŻ Z LEKKĄ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ
O SOBIE, SWOICH WARTOŚCIACH I MARZENIACH**

*Człowiek nie tylko jest sprawcą swoich czynów,
ale przez te czyny jest zarazem w jakiś sposób twórcą siebie samego.*

Jan Paweł II

W niniejszym artykule podjęte zostały rozważania dotyczące postrzegania przez młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną swoich mocnych i słabych stron, a także marzeń o przyszłym życiu oraz preferowanych wartości. Na początku zostaną przedstawione teoretyczne podstawy badań własnych, kolejno analiza badań przeprowadzonych wśród młodzieży oraz podsumowanie.

1. Niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim – zarys problematyki

S. Kowalik podkreśla, że niepełnosprawność intelektualna „jest najczęściej występującą formą atypowego przebiegu rozwoju człowieka”¹. M. Kościelska z kolei definiuje niepełnosprawność intelektualną jako „niepowodzenie rozwojowe, do którego dochodzi w rezultacie nieprawidłowego przebiegu procesu rozwojowego o specyficznym charakterze. Proces rozwojowy może być zaburzony w różnym okresie i pod wpływem różnych czynników”².

¹ S. Kowalik, *Stosowana psychologia rehabilitacji*, Warszawa 2018, s. 172.

² M. Kościelska, *Oblicza upośledzenia*, Warszawa 2000.

Klasyfikacja DSM-V (Diagnostic and Statistical Manuals), opracowana w 2013 roku przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, wskazuje, że niepełnosprawność intelektualna należy do szerszej kategorii obejmującej zaburzenia neurorozwojowe³. Definiuje ona niepełnosprawność intelektualną jako „zaburzenie charakteryzujące się zarówno deficytem intelektualnym, jak i deficytem w funkcjonowaniu przystosowawczym z początkiem w okresie rozwojowym. W świetle DSM-V lekka niepełnosprawność intelektualna odpowiada ilorazowi inteligencji 50–69 punktów (zgodnie ze skalą Wechslera), zawiera się zatem między dwoma a trzema odchyleniami standardowymi poniżej średniej⁴. Klasyfikacja DSM-V wprowadza pojęcie niepełnosprawności intelektualnej w miejsce „upośledzenia umysłowego”⁵. Należy podkreślić, że konsekwencje uszkodzenia organizmu, które prowadzą do niepełnosprawności intelektualnej, nie dotyczą wyłącznie biologicznej czy poznawczej sfery życia człowieka, lecz obejmują również sferę psychologiczną i społeczną. Niepełnosprawność intelektualna w zasadzie ma charakter totalny⁶.

Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną przeważnie posługują się mową, wykazują się dużą niezależnością w zakresie samoobsługi. Znaczna część osób z tej grupy potencjalnie posiada zdolności do podjęcia pracy zawodowej, przede wszystkim takiej, która wymaga umiejętności praktycznych⁷. Wśród najważniejszych trudności, których doświadczają osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną, wymienić należy trudności z myśleniem abstrakcyjnym, syntetycznym ujmowaniem posiadanych wiadomości oraz tworzeniem pojęć. Również ich wyobraźnia twórcza nie jest zbyt rozbudowana⁸.

W procesie normalizacji życia osób z niepełnosprawnością intelektualną bardzo istotnym zagadnieniem jest właściwa stymulacja ich rozwoju społecznego, której celem jest poszerzanie osobistych możliwości adaptacyjnych⁹. Proces rehabilitacji powinien przede wszystkim skupiać się na stwarzaniu warunków do maksymalnie pełnego włączania się w społeczeństwo¹⁰.

Celem praktyki rehabilitacyjnej powinno być doprowadzenie do sytuacji, w której osoba z niepełnosprawnością intelektualną jak najbardziej samodzielnie organizuje sobie własne życie i otoczenie, tak aby w jak największym stopniu służyły one zaspokajaniu jej potrzeb. Decyzje te powinny być podejmowane przede wszystkim przez samych zainteresowanych, a nie przez specjalistów rehabilitacji¹¹. Dlatego tak ważne jest poznawanie planów, marzeń oraz systemu wartości młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną –

³ J. Morrison, *DSM-V bez tajemnic. Praktyczny przewodnik dla klinicystów*, przeł. R. Andruszko, Kraków 2016, s. 31.

⁴ K. Bobińska, P. Gałęcki, *Rys historyczny zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej*, [w]: K. Bobińska, T. Pietras, P. Gałęcki, *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia*, Wrocław 2012, s. 32.

⁵ I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków 2015, s. 26.

⁶ S. Kowalik, *Stosowana psychologia rehabilitacji*, op. cit., s. 176.

⁷ K. Bobińska, P. Gałęcki, *Rys historyczny zagadnienia...*, op. cit., s. 33.

⁸ J. Wyczesany, *Pedagogika upośledzonych umysłowo*, Kraków 2007, s. 29.

⁹ J. Sowa, *Proces rehabilitacji*, Warszawa – Rzeszów 2004, s. 134.

¹⁰ Ibidem, s. 83.

¹¹ S. Kowalik, *Stosowana psychologia rehabilitacji*, op. cit., s. 194.

grupa ta w sprzyjających warunkach ma duże szanse na samodzielne kreowanie własnego życia.

2. System wartości młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną

Pojęcie wartości można rozumieć na różne sposoby. Na potrzeby niniejszej analizy najistotniejszą wydaje się definicja Cz. Matuszewicza, który wskazuje, że wartość to „kryterium lub zasada wyboru celu dążeń jednostki lub grup społecznych”¹².

Analizując pojęcie wartości, nie sposób pominąć terminu „plany życiowe” oraz „cele”. P. Kozłowski zwraca uwagę na to, że plany życiowe należą do zasobów jednostki. Autor stwierdza, że stanowią istotny czynnik uruchamiający, na kanwie wartości i celów, proces zmiany. W jego ujęciu wartości są podstawą do tworzenia planów życiowych. To, jakie wartości preferuje jednostka, ukierunkowuje jej życiowe plany¹³.

Tematyka wartości preferowanych przez osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną pozostaje w kręgu zainteresowań pedagogiki specjalnej, choć nadal nie jest zbyt często podejmowana. K. Barłóg podjęła w tym zakresie badania wśród uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną w wieku wczesnoszkolnym (grupa badawcza liczyła 180 uczniów z województwa podkarpackiego, uczących się w szkołach specjalnych, integracyjnych lub ogólnodostępnych)¹⁴. Z badań wynika, że uczniowie z lekką niepełnosprawnością intelektualną preferują wartości podobne do wartości ich pełnosprawnych rówieśników. Najważniejszą wartością dla badanych jest zdrowie i bezpieczeństwo rodziny. W dalszej kolejności uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim wymieniają: miłość, przyjaźń i szczęście. Najmniej cenionymi wartościami w badanej grupie były: poczucie własnej godności oraz opanowanie.

E. Górnicka również prowadziła badania dotyczące wartości preferowanych przez uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Badaniami objęła osoby, które kończyły naukę w szkole podstawowej. Okazało się, że badani najbardziej cenią własną rodzinę, zdrowie oraz miłość. Autorka wskazała, że takie same wartości były istotne zarówno dla młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną, jak też dla ich pełnosprawnych rówieśników. Porównanie tych wyników pozwala dostrzec, że większość badanych osób, bez względu na występującą niepełnosprawność, ceni sobie w życiu te same wartości – uznawane za uniwersalne¹⁵.

¹² C. Matuszewicz, *Psychologia wartości*, Warszawa 1975, [za:] A. Giryński, *Wartości w świecie młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie*, Białystok 1996, s. 17.

¹³ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016, s. 90.

¹⁴ K. Barłóg, *Wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w różnych formach edukacji wczesnoszkolnej*, Rzeszów 2008, s. 402.

¹⁵ E. Górnicka, *Plany życiowe młodzieży z lekkim upośledzeniem umysłowym*, Opole 2004, s. 163.

3. Poczucie własnej wartości osób z niepełnosprawnością intelektualną

Istnieją dwa podejścia do rozumienia pojęcia poczucia własnej wartości. Pierwsze z nich dotyczy poczucia własnej wartości jako wglądu w wartość istnienia podmiotowego, drugie natomiast jest rozumiane jako zabieganie o swoją wartość¹⁶.

N. Branden określa poczucie własnej wartości jako wiarę w umiejętność myślenia i radzenia sobie z podstawowymi zadaniami, jakie stawia przed nami życie. Dodaje również, że jest to wiara w to, że każdy człowiek ma prawo do tego, aby być szczęśliwym oraz do tego, by być przede wszystkim sobą. Autor podkreśla fakt, że każda jednostka potrzebuje uznania w oczach drugiego człowieka¹⁷.

Badania K. Tomaszek wskazują na to, że niska samoocena oraz mniejsze zadowolenie z siebie sprzyjają alienacji badanej przez autorkę młodzieży ze szkół ogólnodostępnych¹⁸. Jest to także nieodłącznie związane z pojawiającymi się trudnościami w zachowaniu, będącymi wynikiem zaniżonej samooceny. Autorka wykazała również, że wyższy poziom samokrytycyzmu wiązał się z wyższym poczuciem bezsensu i wyobcowania. Doświadczanie takich stanów zniekształca obraz własnej osoby, co jest szczególnie niekorzystne dla dalszego rozwoju jednostki. Z badań amerykańskich naukowców wynika, że u osób z niepełnosprawnością intelektualną kształtuje się negatywny obraz własnej osoby¹⁹. Jego źródła upatruje się w pejoratywnych informacjach, które docierają do badanych osób ze strony społeczeństwa. P. Skuza zaznacza jednakże, że poczucie wartości rozumiane jako odkrycie znaczenia własnej podmiotowości jest dostępne dla każdego, ponieważ nie wiąże się ze sprawnością w zakresie fizycznym i umysłowym²⁰, lecz z doświadczeniem osobistym, niepowiązanym ze współzawodnictwem, sprawnością czy kompetencją.

4. Marzenia młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną

Marzenie jest definiowane w *Słowniku języka polskiego* jako „powstający w wyobraźni ciąg obrazów i myśli odzwierciedlających pragnienia, często nierealne” oraz „przedmiot pragnień i dążeń”²¹. Marzenia, bez względu na to, czy postrzegane przez otoczenie jako realne, mają szansę się urzeczywistnić – choć oczywiście niektóre z nich na zawsze pozostaną tylko marzeniami. Są bardzo ważnym elementem życia każdego człowieka. Marzenia i plany wiążą się najczęściej z życiem osobistym, poprawą statusu materialnego, życiem zawodowym oraz rozwijaniem zainteresowań. Marzenie może stać się czynnikiem, który nadaje

¹⁶ P. Skuza, *Poza wszelką sprawnością. O dwóch spojrzeniach na problem poczucia własnej wartości*, [w:] *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej*, red. K.D. Rzedzicka, A. Kobylańska, Kraków 2003, s. 299.

¹⁷ M. Seligman, *Optymistyczne dziecko*, przeł. A. Jankowski, Poznań, 1995, s. 52.

¹⁸ K. Tomaszek, *Obraz siebie u młodzieży wyalienowanej*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 2015, vol. XXVIII, 2, s. 116.

¹⁹ A. Ozga, *O rozwijaniu korzeni i skrzydeł – uwarunkowania twórczej adaptacji młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną lekkiego stopniu*, Kielce 2016, s. 58.

²⁰ P. Skuza, *Poza wszelką sprawnością...*, op. cit., s. 303.

²¹ *Marzenie*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/marzenie;2481549> [5.02.2018].

ludzkiemu życiu sens i motywuje człowieka do podejmowania zmian w swoim życiu. Dzięki marzeniom łatwiej jest ludziom pokonywać codzienne problemy²².

Marzenia wiążą się z planami życiowymi i aspiracjami. Aspiracje są definiowane przez A. Sokołowską jako „ogół pragnień dotyczących osobistej przyszłości jednostki”²³. W zakresie planów życiowych osoby z niepełnosprawnością badane przez A. Żytę²⁴ wskazywały cele i priorytety podobne do tych, które wskazywały osoby z grupy porównawczej, licealiści i menadżerowie. Wśród najważniejszych celów życiowych badani wymieniali szczęśliwą rodzinę, udane małżeństwo; zapytani o plany na przyszłość, opisywali je konkretnie i wiązali je z wyznawanym systemem wartości.

A. Dąbrowska przeprowadziła z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w wieku od 25 do 40 lat rozmowy, z których wynika, że z perspektywy badanych dorosłość jest związana z marzeniami o własnej rodzinie, miłości i własnym gospodarstwie²⁵. Pytane osoby marzą o niezależności od rodziców oraz o pracy, która pozwoliłaby im się usamodzielnąć.

5. Metodologiczne założenia badań własnych

Celem prowadzonych badań własnych było określenie, w jaki sposób młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną postrzega swoje mocne i słabe strony, jakie wartości w życiu są dla niej najcenniejsze oraz jakie są jej marzenia.

Przed prowadzonymi badaniami postawiono następujące problemy badawcze:

1. Jakie wady i jakie zalety dostrzegają u samych siebie młodzi ludzie z lekką niepełnosprawnością intelektualną?
2. Jakie wartości są ważne dla młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną?
3. O czym marzy młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną?

Ze względu na narracyjny, nieeksperymentalny charakter badań zrezygnowano ze stawiania hipotez roboczych²⁶.

Zastosowaną metodą badawczą był sondaż diagnostyczny. Wykorzystano technikę wywiadu skategoryzowanego. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu opracowany przez autorki artykułu.

Badania przeprowadzono wśród uczniów jednej z zasadniczych szkół zawodowych w Krakowie, do której uczęszcza młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną. W badaniach wzięło udział 26 osób w wieku od 18 do 24 lata (15 dziewcząt i 11 chłopców) –

²² A. Żyta, U. Bartnikowska, *Żyjąc z niepełnosprawnością. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość*, Toruń 2007, s. 104–105.

²³ D. Wiśniewski, *Aspiracje młodzieży ponadgimnazjalnej w kontekście zmian społeczno- kulturowych*, Toruń 2012, s. 14.

²⁴ A. Żyta, U. Bartnikowska, *Żyjąc z niepełnosprawnością...*, op. cit., s. 107.

²⁵ A. Dąbrowska, *Pytania o możliwość bycia dorosłym z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny...*, op. cit., s. 260.

²⁶ Por. M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999, s. 129.

byli to uczniowie wybranej placówki, kształcący się w zawodach cukiernika, kucharza oraz pracownika pomocniczego obsługi hotelowej.

Analiza wypowiedzi badanych pozwoliła na pozyskanie informacji ukazujących sposób postrzegania omawianej tematyki przez młodzież. Prezentowane wyniki są fragmentem szerszej eksploracji badawczej, mającej na celu scharakteryzowanie perspektyw dorosłości młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną²⁷.

6. Analiza wypowiedzi badanej młodzieży

Badanych uczniów zapytano o to, jakie dostrzegają u siebie zalety. Z zebranych danych wynika, że niektórzy uczniowie nie byli w stanie wskazać żadnych swoich mocnych stron, o czym świadczyć może przykładowa odpowiedź: „Żadne. Nie wiem”.

Niektórzy uczniowie wykazywali się niezrozumieniem pytania oraz pojęcia „zaleta”. Wskazuje na to między innymi następująca odpowiedź: „Nic nie lubię, nie mam zalet”. Kilko uczniów myliło pojęcie zalet z zainteresowaniami; mówili, że do ich zalet należy „Granie w gry na konsoli” lub „Dużo miłości do muzyki i tańca. Ja chodzę na zumbę i uczę się grać na gitarze”. Jako mocne strony wskazywane były nie tylko cechy charakteru, lecz również konkretne działania podejmowane przez uczniów: „Śpiewanie, występowanie na występach w teatryku. W placówce robiliśmy Misterium. Mówiłam rolę”.

Do najczęściej wskazywanych przez młodzież cech charakteru zaliczała się punktualność, pracowitość, a także różnorodne zalety odnoszące się do umiejętności zawierania relacji. Wskazują na to następujące wypowiedzi: „Jestem rozmowny, koleżeński, punktualny, przyjacielski”; „Jestem spokojna, cicha, miła, koleżeńska, pomagająca czasem jak ktoś mnie poprosi o pomoc, dobra”; „Lubię pomagać, rozmawiać z przyjaciółmi, żartować z nimi”; „Koleżeńska, sympatyczna jestem”; „Nie spóźniam się. Jestem punktualnie. Miła dla innych, umiem się dogadać z drugą osobą”; „Jestem pracowita. Pomocna też”; „Moje zalety... [chwila milczenia] Czyli te dobre strony? Nie wiem. Jestem punktualna. Dotrzymuję słowa. Jestem, gdzie mam być”.

Pojedynczy uczniowie wskazywali też na nieco inne zalety, na przykład „przede wszystkim schludność”. Jeden z uczniów podkreślił także, że najważniejszą jego zaletą jest odwaga, wskazywał: „Jestem odważny, walczę o swoje. O swoją dziewczynę już trzy miesiące walczę”.

Dodatkowo wśród zalet i mocnych stron większość uczniów wskazywała zadowolenie ze swojego wyglądu zewnętrznego.

W przypadku wad, podobnie jak zalet, część uczniów nie rozumiała tego pojęcia, co potwierdza następująca wypowiedź: „Nie wiem, co to są wady”. Uczniowie mylili też wady z trudnościami, które napotykają; deklarowali, że do ich wad należy „Matematyka. Ciężko jest mi zrozumieć jakieś trudne rzeczy” lub „Piłka nożna i siatkówka”. Jedna osoba jako

²⁷ Por. G. Aondo-Akaa, K. Pająk, *Aspiracje zawodowe i postrzeganie samego siebie w przyszłej roli pracownika przez młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną kształcąca się w zasadniczej szkole zawodowej*, [w:] *Osoby niepełnosprawne w drodze do aktywności zawodowej*, red. D. Wolska, Kraków 2017, s. 51–66.

wadę wskazała swoje obawy: „Boję się pajaków!”. Ponadto młodzież do wad zaliczała trudności w radzeniu sobie ze stresem oraz emocjonalne reakcje na codzienne sytuacje. Poszczególni uczniowie wskazywali: „Stresuję się, jak jestem odpytywany”; „Szybko się w płacz wdaję, denerwuję się”; „Szybko się denerwuję jak ktoś mnie pośpiesza. Płaczę nieraz”; „Taka jestem trochę cicha, spokojna”.

Tylko dwoje uczniów jako wadę wskazało konkretne cechy charakteru lub nawyki, które chcieliby w sobie zmienić. Dowodem tego są następujące wypowiedzi: „Spóźniałstwo. Trochę pyskuję, ale to jest mało”; „Jestem zazdrosny. Ale czasem się opanuję”. Szczególnie poruszająca jest wypowiedź jednej uczennicy, która, zapytana o swoje wady, odpowiedziała: „Chciałabym być mądra”.

W dalszej kolejności zapytano uczniów o to, co jest dla nich w życiu najważniejsze. Podobnie jak we wcześniej podejmowanych zagadnieniach, nie wszyscy badani potrafili udzielić odpowiedzi na to pytanie. Młodzież w swoich wypowiedziach skupiała się przede wszystkim na wartościach związanych z rodziną. Warto przytoczyć tu następujące wypowiedzi: „Rodzina. A w zawodzie – punktualność”; „Być z rodzicami, do końca życia. Mam tylko rodziców, kto mi pomoże, jak nie oni?”; „Moja córka”. Uczniowie wskazywali też na wartości związane z nauką, uzyskaniem zawodu i znalezieniem pracy, czego przykładem mogą być następujące stwierdzenia: „Chodzenie do szkoły. Żeby nie odpuszczać, nie wagarować, żeby potem nie mieć problemów. Systematyczność przede wszystkim. Pisanie klasówek, nieopuszczanie zajęć”; „Żeby szkołę skończyć”; „Zarabiać, żeby mieć swoje własne, nie pożyczać od rodziców”. Młodzież zwracała także uwagę na bycie szczęśliwym i samorealizację poprzez relacje z innymi ludźmi: „Najważniejsze to dążyć do celu, spełniać marzenia”; „Żeby być szczęśliwą”; „Przyjaźń i miłość”. Jedna z uczennic jako istotną dla niej wartość wskazała posłuszeństwo innym ludziom – powiedziała, że najważniejsze jest, „żeby słuchać rodziny, mamy, pani w szkole, nauczycieli”.

Siedmioro uczniów jako istotną dla nich wartość wskazało zdrowie. Młodzi ludzie wymienili różne sposoby, które stosują, aby dbać o zdrowie i sprawność fizyczną. Akcentowali podejmowaną przez siebie aktywność fizyczną, mówiąc: „Ćwiczę. Biegam czasami”; „Dużo chodzę z psem, spaceruję, używam sportu”; „Gram w piłkę obok domu”. Podkreślali także rolę prawidłowego odżywiania się w utrzymaniu zdrowia: „Jem zdrową żywność – nie jem chipsów (raz na miesiąc zjem), jem jogurty naturalne, bułki pszenne”; „Jem sałatki i musy – ananas z kiwi sobie mieszam”. Zaznaczone została także pozostawanie pod opieką lekarza i stosowanie się do jego zaleceń. Świadczyć o tym mogą następujące wypowiedzi: „Chodzę do lekarza, jestem pod kontrolą, stosuję się. Nie jest tak, że nie idę, tylko robię to. Czasami mam wizytę, to mogę nie iść do szkoły. Mam usprawiedliwienie, że jestem u lekarza”; „Ja jestem pod stałą opieką endokrynologa, problemy z tarczycą mam. Co jakiś czas przyjeżdżam na Prokocim i tam mam właśnie stałego lekarza, który mnie leczy. Zażywam lekarstwa”; „Jak jest zimno, to się ubieram. Staram się nie chorować. Jak jestem przeziębiona, to leki biorę”.

W ostatniej kolejności zapytano młodzież o ich marzenia, o to, co chcieliby w życiu osiągnąć. Marzenia i plany uczniów związane były ze wskazywanymi przez nich warto-

ściami. Podkreślano chęć założenia rodziny i dzielenia życia z drugą osobą: „Założyć rodzinę, mieć dom i zajść daleko”; „Mieć rodzinę kochającą”; „Jestem w placówce i moim marzeniem jest, żebym z niej wyszła z moją córką”; „Nie mam tu jeszcze planów. Ważne, żeby się dobrze żyło, żeby była druga osoba”.

Uczniowie deklarowali również, że ich marzenia wiążą się z planami zawodowymi, zdobyciem zawodu i znalezieniem pracy, o czym świadczą następujące wypowiedzi: „Pracować w dobrej cukierni i mieć dobre zarobki życiowe”; „Moim marzeniem jest wyjechać do Stanów i tam pracować jako cukiernik albo prowadzić działalność. Lubię takie podróże zagraniczne”; „Być szefem i wybudować swoją cukiernię”; „Skończyć szkołę, zdać zawód, zostać cukiernikiem”. Marzenia zawodowe w większości odnosiły się do aktualnie zdobywanego zawodu. Część uczniów marzy jednak o wykonywaniu zupełnie innej pracy: „Mieć jakąś karierę solową, piosenkarki”; „Być modelką”; „Zostać opiekunką albo nauczycielką”; „Trenować boks, piłkę nożną, zagrać w sławnym klubie (Barcelona)”.

Młodzież marzy również o samodzielności w życiu, w tym również samodzielności finansowej, czego dowodem są następujące wypowiedzi: „Mieć swoje mieszkanie i zarabiać na siebie”; „Pieniądze!”. Pojedyncze osoby marzą o podróżowaniu, realizowaniu swoich pasji, a także o dokonywaniu zmian w swoim wyglądzie. Warto przytoczyć tu następujące wypowiedzi: „Zrobić sobie niespodziankę od życia, zwiedzać świat”; „Schudnięcie. Zażywam dietę, chodzę na siłownię, spaceruję, basen. Już połowę schudłam”; „Cel. Zaangażować ludzi w to, co jest ciekawe w roślinach”.

Pojawiły się również nieliczne odpowiedzi wskazujące na niezrozumienie pytania lub brak sprecyzowanych marzeń. Jeden z uczniów wskazał, że „Wszystko chciałbym osiągnąć”, zaś jedna z wypowiedzi brzmiała: „Nie wiem”.

Podsumowując powyższe wypowiedzi młodzieży, należy podkreślić, że ich treść jest bardzo interesująca i różnorodna. Młodzież wykazuje pewien zasób wiedzy o sobie, choć często brakuje jej umiejętności ubrania tego w słowa. Mimo to badani bardzo chętnie opowiadali o tym, jak postrzegają siebie, swoje wartości i marzenia. Podkreślali znaczenie budowania bliskich relacji z innymi ludźmi, a także osiągnięcia sukcesu życiowego – rozumianego na różny sposób.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wypowiedzi młodzieży pozwala na sformułowanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Jeśli chodzi o pytanie numer 1 („Jakie wady i jakie zalety dostrzegają u samych siebie młodzi ludzie z lekką niepełnosprawnością intelektualną?”), należy podkreślić, że pojęcie wad i zalet (a zwłaszcza wad) jest dla badanej młodzieży pojęciem trudnym i abstrakcyjnym. Jako zalety młodzież wskazywała głównie umiejętności, których uczy się w szkole (punktualność, schludność, koleżeńskość, różnego rodzaju sukcesy szkolne). Do swoich wad badani zaliczali przede wszystkim różnego rodzaju trudności emocjonalne (nieumiejętność radzenia sobie ze stresem, nieśmiałość, różne lęki) lub trudności szkolne (matematyka, siatkówka, trudności w uczeniu się).

W pytaniu numer 2 („Jakie wartości są ważne dla młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną?”) badane osoby wskazywały przede wszystkim na rodzinę, zdrowie, zdobycie zawodu oraz pracę. Z kolei w pytaniu numer 3 („O czym marzy młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną?”) młodzież wskazywała na bardzo zróżnicowaną tematykę. Do swoich marzeń badani zaliczali założenie rodziny, pracę, podróże, różnego rodzaju sukcesy zawodowe; czasami ich marzenia odnosiły się też do sportu lub do wyglądu zewnętrznego. Analiza przeprowadzonych badań pozwala stwierdzić, że wartości i marzenia młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną są zbliżone tematyką do marzeń i wartości wielu ludzi. Dla badanych cenne w życiu jest to, co powszechnie uważa się za wyznaczniki szczęśliwego życia (rodzina, praca, sukcesy). Marzenia i wartości osób z niepełnosprawnością intelektualną nie mają odrębnej ze względu na tę niepełnosprawność specyfiki.

Jak wskazuje K. Ćwirynkało dotychczas niewiele się mówiło o dorosłych osobach z niepełnosprawnością intelektualną i o tym, że ich wspieranie kończy się wraz z zakończeniem edukacji²⁸. Warto to podkreślić dlatego, że badana młodzież stoi u progu zakończenia edukacji szkolnej, a ich brak wiary we własne możliwości i zniekształcone postrzeganie siebie mogą utrudnić wejście w życie dorosłe, podjęcie zatrudnienia (gdyż formalnie będą posiadać zawód) oraz osiągnięcie chociażby minimalnej samodzielności. Myślenie o przyszłości i nastawienie na rozwój umiejętności społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną powinno być szczególnie obecne na ostatnim etapie edukacji (a nawet wcześniej). Badana młodzież ma poważne marzenia – szczególnie te zawodowe – ale brakuje jej często poczucia własnej wartości oraz adekwatnego spojrzenia na samą siebie i swoje realne możliwości.

Zdaniem B. Szczupała dla pracującego z młodzieżą z niepełnosprawnością pedagoga specjalnego niezbędne wydaje się posiadanie wiedzy na temat jej systemu wartości oraz planów życiowych²⁹. Autorka zauważa, że prymarnym celem oraz warunkiem oddziaływań pedagogicznych jest troska o rozwijanie akceptującego stosunku do samego siebie młodzieży z niepełnosprawnością oraz umiejętności realnej oceny wymagań, jakie są jej stawiane, a także szans na sprostanie tym wymaganiom.

T. Wolan zwraca uwagę na rolę kompetencji kluczowych, ważnych dla samodzielnego myślenia, działania, podejmowania ról społecznych, poczucia przynależności do grupy. W ich obrębie autor wymienia: myślenie, poszukiwanie, działanie, komunikowanie się i współpracę. Umiejętności kluczowe szczególnie znaczenia nabierają w kontekście funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną, które narażone są na podawanie gotowych rozwiązań czy też odgórnie narzuconego, określonego schematu działania. Umiejętności kluczowe służą kształtowaniu i doskonaleniu samodzielności w zakresie myślenia, planowania i działania, są nastawione na samorozwój. Bazują na zainteresowaniach

²⁸ K. Ćwirynkało, *Dlaczego koniec edukacji nie jest początkiem integracji społecznej? Osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną w lokalnej przestrzeni*, [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwie przestrzeni publicznej*, red. Z. Gajdzica, Kraków 2013, s. 203.

²⁹ B. Szczupał, *Wykształcenie w systemie wartości młodzieży niepełnosprawnej*, [w:] *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny...*, op. cit., s. 415–416.

uczniów i wzmacnianiu ich mocnych stron³⁰. Rozwijanie kompetencji kluczowych może odegrać ogromną rolę w urzeczywistnianiu marzeń młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Marzenia, na które wskazują młodzi ludzie, są piękne, oryginalne i optymistyczne – ale bez odpowiednich umiejętności kierowania własnym postępowaniem zostaną tylko marzeniami. Wysoki poziom kompetencji kluczowych wydaje się czynnikiem, który mógłby pomóc młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną przekuć marzenia w realne plany życiowe.

Bibliografia

- Aondo-Akaa G., Pająk K., *Aspiracje zawodowe i postrzeganie samego siebie w przyszłej roli pracownika przez młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną kształcącą się w zasadniczej szkole zawodowej*, [w:] *Osoby niepełnosprawne w drodze do aktywności zawodowej*, red. D. Wolska, Kraków 2017.
- Barłóg K., *Wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w różnych formach edukacji wczesnoszkolnej*, Rzeszów 2008.
- Bobińska K., Gałecki P., *Rys historyczny zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej*, [w:] K. Bobińska, T. Pietras, P. Gałecki, *Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia*, Wrocław 2012.
- Chrzanowska I., *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków 2015.
- Ćwirynka K., *Dlaczego koniec edukacji nie jest początkiem integracji społecznej? Osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną w lokalnej przestrzeni*, [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*, red. Z. Gajdzica, Kraków 2013.
- Dąbrowska A., *Pytania o możliwość bycia dorosłym z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej*, red. K.D. Rzedzicka, A. Kobyłańska, Kraków 2003.
- Górnicka E., *Plany życiowe młodzieży z lekkim upośledzeniem umysłowym*, Opole 2004.
- Kościelska M., *Oblicza upośledzenia*, Warszawa 2000.
- Kowalik S., *Stosowana psychologia rehabilitacji*, Warszawa 2018.
- Kozłowski P., *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016.
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999.
- Marzenie*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/marzenie;2481549> [5.02.2018].
- Matuszewicz C., *Psychologia wartości*, Warszawa 1975, [za:] A. Giryński, *Wartości w świecie młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie*, Białystok 1996.
- Morrison J., *DSM-V bez tajemnic. Praktyczny przewodnik dla klinicystów*, przeł. R. Andruszko, Kraków 2016.

³⁰ T. Wolan, *Zasady i sposoby rozwijania kompetencji kluczowych uczniów z niepełnosprawnością intelektualną*, „Szkoła Specjalna” 2016, nr 1, s. 41, 45.

- Ozga A., *O rozwijaniu korzeni i skrzydeł – uwarunkowania twórczej adaptacji młodzieży z niepełnością intelektualną lekkiego stopnia*, Kielce 2016.
- Seligman M., *Optymistyczne dziecko*, przeł. A. Jankowski, Poznań, 1995.
- Skuza P., *Poza wszelką sprawność. O dwóch spojrzeniach na problem poczucia własnej wartości*, [w:] *Dorosłość, niepełność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej*, red. K.D. Rzedzicka, A. Kobyłańska, Kraków 2003.
- Sowa J., *Proces rehabilitacji*, Warszawa – Rzeszów 2004.
- Szczupał B., *Wykształcenie w systemie wartości młodzieży niepełnosprawnej*, [w:] *Dorosłość, niepełność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej*, red. K.D. Rzedzicka, A. Kobyłańska, Kraków 2003.
- Tomaszek K., *Obraz siebie u młodzieży wyalienowanej*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 2015, vol. XXVIII, 2.
- Wiśniewski D., *Aspiracje młodzieży ponadgimnazjalnej w kontekście zmian społeczno-kulturowych*, Toruń 2012.
- Wolan T., *Zasady i sposoby rozwijania kompetencji kluczowych uczniów z niepełnością intelektualną*, „*Szkoła Specjalna*” 2016, nr 1.
- Wyczasany J., *Pedagogika upośledzonych umysłowo*, Kraków 2007.
- Żyta A., Bartnikowska U., *Żyjąc z niepełnością. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość*, Toruń 2007.

Grażyna Aondo-Akaa
Monika Masłowska
Katarzyna Pająk

„Ważne, żeby się dobrze żyło”. Młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną o sobie, swoich wartościach i marzeniach

Niniejszy artykuł podejmuje próbę scharakteryzowania preferowanych wartości, marzeń oraz mocnych i słabych stron młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną uczęszczającej do zasadniczej szkoły zawodowej w Krakowie. Artykuł zawiera teoretyczne podstawy badań własnych, analizę wyników oraz podsumowanie. Zaprezentowano, w jaki sposób badana młodzież postrzega swoje wady i zalety. Ukazano, że marzenia badanych bazują na wartościach, które są dla nich ważne. Wskazano, że młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną marzy przede wszystkim o bliskich relacjach z drugim człowiekiem oraz o sukcesie zawodowym. Artykuł wskazuje na istotne znaczenie wiedzy o wartościach i marzeniach uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w procesie rehabilitacji.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność intelektualna; wartości; marzenia; mocne i słabe strony.

“It is important to have a good life”. The adolescents with mild intellectual disability about themselves, their values and dreams

This article is according to prefer values, dreams and self-esteem of adolescents with mild intellectual disability who are learning in vocational school. The article contains the theoretical basis of own research, analysis of results and a summary. This article involves reports about prefer values and dreams of adolescents with mild intellectual disability who are learning in vocational school. It was presented how the examined youth perceives their advantages and disadvantages. Research shows that dreams of young people with mild intellectual disability pertain to close relationships with other people with intellectual disability and professional success. The article shows the importance of knowledge about the values and dreams of students with intellectual disabilities in the process of rehabilitation.

Keywords: intellectual disability; values; dreams; advantages and disadvantages.

Translated by Grażyna Aondo-Akaa, Monika Masłowska, Katarzyna Pająk